

ડિજિટલ મીડિયાની સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અસરો

ડો.મહેશકુમાર આર .સોલંકી

એસોસિએટ પ્રોફેસર,

આણંદ એજ્યુકેશન કોલેજ, ગ્રીડ પાસે, આણંદ

મો.નં- ૯૮૨૪૬૩૭૮૭૮

સારાંશ :

ડિજિટલ મીડિયાએ આજે સમાજ અને સંસ્કૃતિના દરેક પાસાને સ્પર્શી લીધા છે. તેની સક્રિયતા, એના માધ્યમો જેવા કે સોશિયલ મીડિયા, બ્લોગ, યુ-ટ્યુબ, અને ન્યૂઝ પોર્ટલ દ્વારા સતત વધી રહી છે. આ માધ્યમો દ્વારા માહિતી વહેંચાવાની ઝડપ વધી છે, અને વિશ્વના કોઈપણ ખૂણાથી તાત્કાલિક જોડાઈ શકાય છે અને માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે. સામાજિક રીતે, લોકો વચ્ચે સંવાદ વધ્યો છે, પરંતુ વ્યક્તિગત સંબંધોમાં નિકટતા ઘટી છે. ડિજિટલ મીડિયા દ્વારા લોકોના વિચારો, માન્યતાઓ અને જીવનશૈલીમાં ફેરફાર જોવા મળે છે. લોકોએ સામાજિક મુદ્દાઓ અંગે વધુ જાગૃતિ પ્રાપ્ત કરી છે, પરંતુ સાથે સાથે ડિજિટલ ભેદભાવ, માનસિક દબાણ, અને ગેરમાહિતી જેવા પડકારો પણ ઉભા થયા છે. સાંસ્કૃતિક રીતે, ડિજિટલ માધ્યમોએ પરંપરાગત કલાઓ, ભાષાઓ અને પરંપરાઓને દુનિયા સમક્ષ રજૂ કરવાનો મોકો આપ્યો છે. જો કે પશ્ચિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ વધવાના કારણે સ્થાનિક સંસ્કૃતિઓમાં ઘટતી રુચિ અને ભાષાઓનું અસ્તિત્વ જોખમમાં છે. આ રીતે ડિજિટલ મીડિયા એક શક્તિશાળી સાધન છે. જેનો યોગ્ય ઉપયોગ આપણને વૈશ્વિકીકરણ સાથે જોડે છે, પણ તેની અસરને સમજીને જવાબદારીપૂર્વક ઉપયોગ કરવો આવશ્યક છે. ડિજિટલ મીડિયાની સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અસરો (Social and Cultural Impacts of Digital Media) આજના યુગમાં ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ વિષય છે. ડિજિટલ મીડિયા એ માત્ર માહિતીનું માધ્યમ નથી રહ્યું, પણ એ હવે સમાજ અને સંસ્કૃતિના રચનાત્મક અને પરિવર્તનશીલ ઘટક બની ચૂક્યું છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો : ડિજિટલ મીડિયા, સામાજિક અસરો અને સાંસ્કૃતિક અસરો

પ્રસ્તાવના:

આજના ડિજિટલ યુગમાં મીડિયા માત્ર માહિતિ આપવાનું સાધન નથી, પરંતુ સમાજ અને સંસ્કૃતિ પર ઊંડો અસરકારક પ્રભાવ છોડી રહ્યું છે. મોબાઇલ, ઈન્ટરનેટ અને સોશિયલ મીડિયા જેવી ટેકનોલોજી એ માણસના જીવન મૂલ્યો, આચરણ, અને સંબંધોની રચનામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી રહી છે. ડિજિટલ મીડિયા દ્વારા સાંસ્કૃતિક વારસાની રજૂઆત થઈ રહી છે તો બીજી તરફ પરંપરાગત મૂલ્યો અને રિવાજો ધીમે ધીમે બદલાઈ રહ્યા છે. સમકાલીન સમાજમાં લોકોની વિચારશૈલી, ભાષા, અભિવ્યક્તિ અને જીવનશૈલી પણ ડિજિટલ માધ્યમોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પરિવર્તિત થઈ રહી છે. આ રીતે, ડિજિટલ મીડિયા એક તરફ નવા અવસર ઊભા કરે છે તો બીજી તરફ નવી પડકારો અને પ્રશ્નો ઊભા કરે છે – જેને સમજવું આજની પેઢી માટે જરૂરી છે.

◆ સામાજિક અસરો (Social Impacts)

1. સંચારની રીતમાં બદલાવ

લોકો હવે આખી દુનિયા દુર દુર સુધી ઝડપથી થયા તુરંત સંદેશાવ્યવહાર કરી શકે છે, (દા.ત WhatsApp, Instagram, Facebook). તેનાથી દુરાવ વચ્ચેના સંબંધો ફરીથી બાંધાયા છે.

2. સામાજિક સંબંધોમાં બદલાવ

વર્ચુઅલ મિત્રો અને સંબંધો વધી રહ્યા છે. વ્યક્તિગત સંવાદ ઘટ્યો છે; વિખ્યાત “screen time” નો પ્રભાવ વધતો જાય છે.

3. જાગૃતિ અને સક્રિયતા

સામાજિક બાબતો પર લોકો વધુ જાગૃત થયા છે (જેમ કે # Me-too, # Black Lives Matter) ઓનલાઇન પિટિશનો, સોશિયલ મૂવમેન્ટ્સને બળ મળ્યું છે.

4. ડિજિટલ ભેદભાવ

ઈન્ટરનેટ અને ટેકનોલોજી થી પહોંચ ધરાવતા અને ન ધરાવતા લોકો વચ્ચે અંતર વધી રહ્યું છે.

5. સંપર્કમાં સરળતા –

સોશિયલ મીડિયા, મેસેજિંગ એપ્સ અને વિડિઓ કોલિંગના કારણે દુનિયાનાં કોઈ પણ ખૂણામાં રહેલા લોકો એકબીજાથી તરત જોડાઈ શકે છે.

6. જ્ઞાનની પહોંચ –

ઈન્ટરનેટથી જાણકારી મેળવવી ખૂબ સરળ બની ગઈ છે; ઓનલાઈન શિક્ષણથી ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં પણ અભ્યાસની તકો વધી છે.

7. રોજગાર અને વેપારના નવા માર્ગો –

ફ્રીલાન્સિંગ, ઈ-કોમર્સ અને ડિજિટલ માર્કેટિંગ જેવી તકો મળી રહી છે.

8. જાગૃતિ અને સામાજિક આંદોલનો –

ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ્સ મારફતે સામાજિક પ્રશ્નો પર અવાજ ઉઠાવવો સરળ બન્યો છે.

9. ડિજિટલ સેવાઓ –

ઓનલાઈન બેંકિંગ, ઈ-ગવર્નન્સ, ટેલિમેડિસિન જેવી સેવાઓથી જીવન સુવિધાજનક બન્યું છે. ડિજિટલ યુગની સામાજિક અસરો બહુ વ્યાપક છે. આ યુગે માનવજીવનના દરેક ક્ષેત્રને સંબંધો, શિક્ષણ, રોજગાર, સંસ્કૃતિ અને આરોગ્યને – ઊંડો પ્રભાવ કર્યો છે.

* નકારાત્મક સામાજિક અસરો:

1. વ્યક્તિગત સંબંધોમાં અંતર –

લોકો સામસામે વાત કરતા ઓછું થયા છે; વર્ચ્યુઅલ સંબંધો વધ્યા છે.

2. આદત અને માનસિક તણાવ –

સોશિયલ મીડિયા અને ગેમિંગની આદતને કારણે યુવાનોમાં ચિંતા, એકલતા અને નિંદ્રાની સમસ્યાઓ વધી રહી છે.

3. ફેક ન્યૂઝ અને ભ્રામક માહિતી –

ખોટી જાણકારી ઝડપથી ફેલાય છે, જે સમાજમાં ભ્રમ અને અશાંતિ પેદા કરે છે.

4. ડિજિટલ અસમાનતા –

ટેકનોલોજી સુધી પહોંચ ન હોવાને કારણે ગરીબ અને ગ્રામ્ય વર્ગ પાછળ રહી જાય છે.

5. ગોપનીયતાનો ભંગ –

ડેટા લીક, હેકિંગ અને સર્વેલન્સ જેવી સમસ્યાઓ વધી રહી છે.

ડિજિટલ યુગે સમાજને આગળ ધપાવવાનો માર્ગ ખોલ્યો છે, પણ સાથે સાથે નવી પડકારો પણ ઉભા કર્યા છે

◆ સાંસ્કૃતિક અસરો (Cultural Impacts)

1. પરંપરાગત સંસ્કૃતિમાં ફેરફાર

લોકસંસ્કૃતિ, નૃત્ય, ગીતો વગેરે હવે ડિજિટલ માધ્યમો પર ઉપલબ્ધ છે, પણ સાથે સાથે પશ્ચિમ સંસ્કૃતિનું પણ પ્રભાવ વધ્યું છે.

2. ભાષા અને અભિવ્યક્તિમાં પરિવર્તન

નવી ભાષાની શૈલી ઉભરી છે: શોર્ટ ફોર્મ લખાણ (LOL, OMG), ઈમોજીનો ઉપયોગ. માતૃભાષાઓના ઉપયોગમાં ઘટાડો થતો હોય તેવો ભય

3. સાંસ્કૃતિક વૈવિધ્યતાનું જતન અને વહન

YouTube, Blogs, Podcasts દ્વારા લોકસંસ્કૃતિ અને વારસાનું ડિજિટલ દસ્તાવેજીકરણ શક્ય બન્યું છે.

4. નવી પેઢીના મૂલ્યોમાં પરિવર્તન

આત્મ મૂલ્યાંકન, સ્વતંત્ર અભિપ્રાય અને વૈશ્વિક દ્રષ્ટિકોણ વિકસે છે. પરંતુ તત્કાળ સિદ્ધિની ઈચ્છા અને વાસ્તવિક જીવનથી વિમુખ થવાની શક્યતા પણ રહે છે.

5. સાંસ્કૃતિક વિનિમયમાં વધારો –

દુનિયાના કોઈપણ ખૂણાની કલા, સંગીત, ફિલ્મો કે પરંપરા તરત જાણી શકાય છે.

6. સ્થાનિક સંસ્કૃતિનો પ્રચાર –

યુટ્યુબ, ઈન્સ્ટાગ્રામ, બ્લોગ્સ જેવા માધ્યમો દ્વારા લોકસંગીત, લોકકલા, લોકનૃત્ય વૈશ્વિક સ્તરે પહોંચે છે.

7. ભાષા અને સાહિત્યનું ડિજિટાઇઝેશન –

પુસ્તકો, કાવ્યો, લેખ વગેરે ઓનલાઇન ઉપલબ્ધ થતા તેમની જાળવણી અને પ્રસરણ વધુ સરળ બન્યું.

8. નવા કલા સ્વરૂપો –

ડિજિટલ આર્ટ, એનિમેશન, ગેમ ડિઝાઇન જેવી નવી સર્જનાત્મકતાઓ જન્મી છે.

9. યુવાનોમાં જાગૃતિ –

વૈશ્વિક સંસ્કૃતિના સંપર્કથી યુવાનોમાં નવી વિચારસરણી, નવીનતા અને વૈશ્વિક નાગરિકત્વની ભાવના વિકસે છે.

◆ નકારાત્મક સાંસ્કૃતિક અસરો

1. પરંપરાગત મૂલ્યોમાં ઘટાડો –

પશ્ચિમી સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ વધવાથી સ્થાનિક પરંપરા, વસ્ત્રો, ભાષા અને મૂલ્યોને ઓછી પ્રાથમિકતા મળે છે.

2. ભાષાકીય પડકારો –

અંગ્રેજી અને હિન્દીનું પ્રભાવ વધી રહ્યું છે, જેના કારણે પ્રાદેશિક ભાષાઓ ધીમે ધીમે ઓછું વપરાય છે.

3. સાંસ્કૃતિક એકરૂપતા (Homogenization) –

ગ્લોબલ કન્ટેન્ટના કારણે અલગ અલગ સંસ્કૃતિઓ વચ્ચેનો ફરક ઘટી રહ્યો છે.

4. કલાક્ષેત્રમાં વ્યાપારીકરણ –

પરંપરાગત કલા કરતાં મનોરંજન આધારિત ડિજિટલ કન્ટેન્ટ વધારે લોકપ્રિય થવાથી કળાનો શુદ્ધ સ્વરૂપ ખોવાઈ શકે છે.

5. અસ્વીલતા અને અતિ-આધુનિકતા –

ઇન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ મિનજરૂરી /અસ્વીલ કન્ટેન્ટ સમાજમાં અસ્વસ્થ સાંસ્કૃતિક

પ્રભાવ પેદા કરે છે.

ડિજિટલ યુગે સંસ્કૃતિને વૈશ્વિક મંચ આપ્યો છે, પરંતુ તેની સાથે પરંપરાગત મૂલ્યો અને સ્થાનિક કળાઓ માટે નવા પડકારો પણ ઊભા કર્યા છે. અસલી જીવનથી દૂરી, વર્ચુઅલ દુનિયામાં જીવીને હકીકત સાથે નાતો તૂટે છે. અપસાંસ્કૃતિકીકરણ સ્થાનિક સંસ્કૃતિઓને દબાવીને વૈશ્વિક સંસ્કૃતિઓનું પ્રભાવ વધે છે. સામાજિક માધ્યમમાં માનસિક દબાણ, ફિલ્મી જીવતા માણસોને જોઈને ઈર્ષ્યા, ડિપ્રેશન અને low self-esteem જેવા સમસ્યા ઊભી થાય છે.

◆ ઉપસંહાર

ડિજિટલ મીડિયાએ સમાજ અને સંસ્કૃતિ બંનેને નવી દિશાઓ આપી છે. જોકે તેમાં અવગણ્ય પડછાયાઓ છે, તેમ છતાં યોગ્ય માર્ગદર્શન, સામાજિક જાગૃતિ અને માહિતીના દષ્ટિએ તેનો વિદ્યેયાત્મક ઉપયોગ સમાજ માટે લાભદાયક બની શકે છે.

સંદર્ભ સૂચિ :

1. Acerbi, A. (2019). Cultural evolution in the digital age. Oxford University Press
2. Benkler, Y. (2006). The wealth of networks: How social production transforms markets and freedom. Yale University Press.
3. Castells, M. (2001). The internet galaxy: Reflections on the internet, business, and society. Oxford University Press.
4. Han, B.-C. (2017). In the swarm: Digital prospects (E. Butler, Trans.). MIT Press.
5. Lorenz, T. (2023). Extremely online: The untold story of fame, influence, and power on the internet. Simon & Schuster.
6. Palfrey, J., & Gasser, U. (2008). Born digital: Understanding the first generation of digital natives. Basic Books.
7. Ronson, J. (2015). So you've been publicly shamed. Riverhead Books.
8. Van Dijck, J. (2007). Mediated memories in the digital age. Stanford University Press.
9. Wang, Q., & Hoskins, A. (Eds.). (2024). The remaking of memory in the age of internet and social media. Oxford University Press